

SZEMÉLYISÉGEK KISEBBSÉGBEN

L. BALOGH BÉNI

A FÖDERALIZMUSTÓL AZ EGYESÜLÉSIG

ALEXANDRU VAIDA VOEVOD
ÉS NAGY-ROMÁNIA MEGTEREMTÉSE

Historiográfiai áttekintés

Alexandru Vaida Voevod¹ a 20. század első felének egyik legjelentősebb erdélyi román politikusa, ugyanakkor sokat vitatott, ellentmondásos személyiség volt. A kommunista diktatúra évtizedei alatt feledésbe merült a neve Romániában, és a történészek is többnyire csak negatív kontextusban – „szélsőjobboldali”, „reakciós”, „burzsoá nacionalista”, „Habsburg- és németbarát”, „nemzetellenes föderalista” – említhették meg. Elhallgatták az erdélyi románok 1918 előtti nemzeti mozgalmában betöltött szerepét, akárcsak a Nagy-Románia létrehozása és nemzetközi elismertetése (1918–1920) során végzett fontos tevékenységét. A 17 füzetet kitevő, nagyrészt 1944 után, Nagyszebenben papírra vetett terjedelmes emlékiratainak kéziratát² a szerző 1950-ben bekövetkezett halálától kezdve családja mintegy négy évtizedig kénytelen volt titokban őrizni.

Csak a cenzúra eltörlését követően, 1990 után kezdődhetett el a román történettudományban Vaida Voevod személyének és politikusi pályájának újraértékelése. A legtöbbet ez ügyben Liviu Maior,³ Mihai Racovițan⁴ és a

¹ A név kötőjeles változatával („Vaida-Voevod”) is gyakran találkozunk a szakirodalomban. E tanulmányban a Vaida Voevod emlékiratainak közreadója, Alexandru Șerban által is használt kötőjel nélküli verziót alkalmazom. L.: VAIDA VOEVOD, Alexandru: *Memorii*, prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Alexandru Șerban, I-IV., Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2006.

² Egyes adatok – így például egy 1940. szeptember 14-i román titkosrendőrijelentés – arra utalnak, hogy már korábban elkezdte írni. Lásd például Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității [A Securitate Irattárát vizsgáló Országos Bizottság Levéltára, Bukarest, a továbbiakban: ACNSAS], fond operativ Vaida-Voevod Alexandru, dos. I 185.014, 132. f. Vö. L. BALOGH Béni: Alexandru Vaida-Voevod és a magyar-román együttélés, In: HORVÁTH Jenő – PRITZ Pál (szerk.): *Emlékirat és történelem. A VII. Hungarológiai Kongresszus (Kolozsvár, 2011. augusztus 22–27.) azonos című paneljének anyaga*, Magyar Történelmi Társulat – Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, Budapest, 2012, 61. p.

³ MAIOR, Liviu: *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles (însemnări, memorii, scrisori)*, Editura Sincron, h. n., 1993, 5–93. p.; Uő.: *Alexandru Vaida Voevod. Putere și defăimare (Studii)*, Editura RAO, București, 2010.

⁴ RACVIȚAN, Mihai: *Alexandru Vaida Voevod între Memorand și Trianon (1892–1920)*, Ediția a II-a, Sibiu, 2000.

Horia Salcă – Florin Salvan szerzőpáros⁵ tette, akik kutatásaik és számos publikációjuk révén a korábbihoz képest jóval reálisabb és részletesebb képet festettek róla. Napvilágot láttak emlékiratai is: az első kiadás 1994–1998 között jelent meg négy kötetben a kolozsvári Dacia Könyvkiadónál, a második szintén ott, 2006-ban.⁶ Fontos mérföldkő volt az életút kutatásában Vaida Voevod 1919–1920-as párizsi levelezésének megjelentetése. A kötet elsősorban a nagyszombati román kormányzótanács elnökének, Iuliu Maniunak címzett, a békekonferencia helyszínén, Párizsban kelt leveleket tartalmazza.⁷ A dokumentumok a bukaresti Nemzeti Történelmi Központi Levéltár Vaida Voevod fondjában is kutathatóak,⁸ és témánk szempontjából a legautentikusabb és legteljesebb forrásbázist képezik.

Vaida Voevod életpályája – legalábbis 1920-ig – szorosan kapcsolódott Erdély, illetve az ott élő magyarság sorsához, így a történelem iránt érdeklődő magyar nyelvű olvasóközönség érdeklődését is felkeltette. A fentebb említett, a román politikus párizsi levelezését tartalmazó dokumentumkötet például magyar fordításban is megjelent nemrég a kolozsvári Kriterion Könyvkiadónál.⁹ Koszta István még ezt megelőzően, 2010-ben könyvet adott ki ugyanerről a témáról, tehát Vaida Voevod 1919–1920-as, a párizsi békekonferencián kifejtett tevékenységéről.¹⁰ Más magyar történelmi munkákban is találunk elemzést az életpályáról. Borsi-Kálmán Béla¹¹ és e sorok írója¹² egy-egy tanulmányukban a románok magyarságképe, illetve a magyar–román együttélés szemszögéből elemzik Vaida Voevod emlékiratait, Egry Gábor pedig a két világháború közötti romániai és csehszlovákiai etnicitásról szóló átfogó monográfiájában¹³ tér ki több alkalommal Vaida Voevod személyére.

⁵ SALCĂ, Horia – SALVAN, Florin: *Dr. Alexandru Vaida Voevod, corespondență 1918–1919, publicată cu note, comentarii, indice și studiu introductiv*, Biblioteca Județeană „G. Barițiu” – Editura Transilvania Expres, Brașov, 2001, 7–68. p.; UőK.: *Dr. Alexandru Vaida Voevod, europeanul. 1872–1920*, Biblioteca Județeană „G. Barițiu” – Editura Transilvania Expres, Brașov, 2002.

⁶ VAIDA VOEVOD: *Memorii*.

⁷ VAIDA VOEVOD, Alexandru: *Scrisori de la Conferința de Pace. Paris–Versailles, 1919–1920*, ediție îngrijită și studiu introductiv VAIDA-VOEVOD, Mircea, Editura Multi Press Internațional, 2003.

⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale [Nemzeti Történelmi Központi Levéltár, Bukarest, a továbbiakban: Arh. N.I.C.], fond Vaida-Voevod, Alexandru.

⁹ VAIDA VOEVOD, Alexandru: *Levelek a Békekonferenciáról*, bev., jegyz. Mircea VAIDA-VOEVOD, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2018.

¹⁰ KOSZTA István: *Nem (csak) Erdély volt a tét – kései tudósítás a párizsi konferenciáról*, Kárpátia Stúdió Kft., Csíkszereda–Budapest, 2010.

¹¹ BORSI-KÁLMÁN Béla: „Regátiak”, „erdélyiek” és „magyarok” Ion Gheorghe Duca, Constantin Argetoianu, Armand Călinescu, Grigore Gafencu, valamint Alexandru Vaida-Voevod emlékirataiban, In: HORVÁTH-PRITZ (szerk.): *i.m.*, 36–58. p.

¹² L. BALOGH: Alexandru Vaida-Voevod és a magyar–román együttélés, 60–80. p.

¹³ EGRY Gábor: *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918–1944*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2015.

Kisebbségben és többségben

Az eredeti foglalkozását tekintve orvos Alexandru Vaida Voevod több évtizedes politikai pályafutása során számos váratlan és éles fordulatot tett.¹⁴ Kisebbségben, tehát 1920-ig szinte minden energiáját az erdélyi románok nemzeti felszabadítására, majd a párizsi békekonferencia résztvevőjeként Erdély Romániához csatolására fordította. „Birtokon belülre”, azaz többségi helyzetbe kerülve sokszor kiismerhetetlen, ellentmondásos módon viszonyult a kisebbségi kérdéshez. Állásfoglalásai az éppen aktuális politikai helyzet és saját pillanatnyi érdekei függvényében változtak, ami nagyfokú opportunizmusra vallott. Igaz, a kisebbségek erőszakos asszimilációját mindig elvetette, ez azonban kevés volt ahhoz, hogy jól végiggondolt, következetes és toleráns elvi magatartásról beszélhessünk.¹⁵

1906 és 1918 között a magyar képviselőház tagja volt, ahol harcos, megalkuvást nem ismerő magatartásával tűnt ki ellenzéki képviselőtársai közül. Legnagyobb ellenségének Tisza Istvánt tartotta, mivel szerinte ő volt a Monarchián belüli magyar érdekek legelszántabb védelmezője. Ez idő tájt építette ki szoros összeköttetéseit a dualizmust elvető és a magyar társadalom egésze iránt ellenszenvet tápláló Ferenc Ferdinánd trónörökösrel, illetve annak bizalmas körével. Barátjához, Aurel C. Popovici-hoz hasonlóan, aki részletesen kidolgozta a föderalizált, etnikai régiókra osztott Nagy-Ausztria tervét, Vaida Voevod is a megreformált Nagy-Ausztria keretén belül látta volna biztosítottnak az erdélyi románság jövőjét. Amint visszaemlékezéseiben írja, az első világháború kitörését követően, Milan Hodžával együtt, az abszurd túlzásokig elmenő, intranszigens *grossösterreicher* volt.¹⁶

Karrierje csúcspontjának az 1918–1920 közötti időszakot tartotta. Először a nagyszebeni kormányzótanács tagjaként, később néhány hónapig miniszterelnökként, közben pedig a párizsi békekonferencián részt vevő román küldöttség tagjaként, majd elnökeként jelentős szerepet vállalt Nagy-Románia létrehozásában.

Az ezt követő két évtizedben is a politikai élet első vonalában találjuk. 1919-től 1929-ig megszakítás nélkül tagja a parlamentnek. Első miniszterelnöksége (1919–1920) után még három alkalommal volt – viszonylag rövid ideig – kormányfó: 1932. június 6. – augusztus 10., 1932. augusztus 11. – ok-

¹⁴ Tanulmányomban csak nagyon vázlatosan ismertetem Vaida Voevod életútját. Ennél részletesebben L.: L. BALOGH: Alexandru Vaida-Voevod és a magyar-román együttélés.

¹⁵ Régi barátjával és politikai küzdőtársával, Iuliu Maniuval összehasonlítva, az elvi politizálás sokkal inkább az utóbbira volt jellemző, bár a kisebbségekhez, így a magyarokhoz való viszonyulás Maniu esetében sem nélkülözte a fordulatokat. L.: BÁRDI Nándor – WÉBER Péter: Kisebbségben és többségben: Iuliu Maniu nézőpontjai, *Limes*, 1998/4., 243–256. p.

¹⁶ VAIDA VOEVOD: *Memorii*, IV., 14. p.

tóber 19., valamint 1933. január 14. – november 13. között. 1928 novemberétől 1930 októberéig – néhány napos megszakítással – belügyminiszter volt Iuliu Maniu két kormányában. A Román Nemzeti Párt (1926-os megalakulásától pedig a Nemzeti Parasztpárt) egyik legfőbb vezetője. Meglovagolva az országban eluralkodó nacionalista és idegengyűlölő hangulatot, 1935 elején elindította a hírhedt *numerus valachicus* mozgalmat. Eltávolodott a Nemzeti Parasztpárt irányvonalától, és elhidegült régi barátjától, politikai harcostársától, Maniutól. Megalakította a Román Front nevű szervezetet. II. Károly diktatúrája idején királyi tanácsos, a betiltott politikai pártok helyébe lépett Nemzeti Újjászületés Frontjának elnöke és képviselőházi elnök lett. Ion Antonescu 1940-es hatalomra kerülését követően – újabb fordulattal – az addig monarchista Vaida Voevod nyíltan kiállt a királyi diktatúrának véget vető „konduktor” mellett. Az idős politikus ekkor azonban már a román közélet elszigetelt és sokak szemében diszkreditált személyiségének számított.

1945. március 24-én, Nagyszebenben letartóztatták az akkor már 73 éves Vaida Voevodot. A „dolgozó tömegek” ellen elkövetett súlyos bűncselekményekkel vádolták, valamint azzal, hogy a népet félrevezető propagandát folytatott, ezáltal pedig felelős az országát sújtó katasztrófáért. 1950-ben bekövetkezett haláláig kényszerlakhelyen, szigorú rendőri felügyelet alatt élt Nagyszebenben.

Az első világháborúban és 1918 őszén

1918 őszeig nem hitt az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásában, azt nem is láthatta előre. Pesszimizmusát sok erdélyi román értelmiségi és politikus osztotta. Éppen ezért a világháború kitörése utáni időszakban – a rájuk nehezítő budapesti nyomás miatt is, vagy egyszerűen csak taktikai megfontolásokból – a legtöbben közülük igen óvatos magatartást tanúsítottak. Vaida Voevod viszont a nagy nyilvánosság előtt tett egyértelmű „hűségnyilatkozatot” a Monarchia mellett.¹⁷ Az egyik bukaresti lapnak a háború kirobbanását követően adott interjújában, amelyet a Brassóban megjelenő *Gazeta Transilvaniei* is átvett, kifejtette: a Habsburg-monarchia iránti tántoríthatatlan hitükben a magyarországi románok lelkesen harcolni kívánnak a hármas szövetség oldalán, mivel nem akarnak „az oroszok vazallusai lenni”. A közös ellenség legyőzése érdekében a románok és a magyarok közötti gyűlöletnek meg kell szűnnie, „a külső veszedelemmel szemben az összes nemzetiségek-

¹⁷ Van olyan adat, amely szerint taktikai megfontolásokból Ion I. C. Brătianu román miniszterelnök kérte a nyilatkozat megtételére, hogy ezáltal is kapcsolatban maradjon a központi hatalmakkal, és kipuhathatja szándékait. MAIOR: *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles...*, 72–73. p. Vö. MARGHILOMAN, Alexandru: *Note politice*, Vol. I, 1897–1915, București, 1927, 242. p.

nek egyesülniök kell a dinasztia és a haza iránti szeretetben”.¹⁸ A pánszlávizmustól való félelmében és a besszarábiai románoknak az orosz birodalomtól való „megmentése” érdekében a bukaresti kormányt következetesen arról kívánta meggyőzni, hogy Romániának Németország és a Monarchia oldalán kell belépnie a háborúba.¹⁹ Ennek feltételeként azt kívánta volna megszabni, hogy Tisza Istvánt távolítsák el magyar miniszterelnöki pozíciójából, és Erdély kapjon autonómiát Bécs (tehát nem Budapest) alá rendelve.²⁰

Románia 1916. augusztus 27-i hadüzenete és a román csapatok erdélyi betörése után Vaida Voevod újabb hűségnyilatkozatokat tett a magyarországi románok nevében. Ismét az orosz veszélyre figyelmeztetett. Ennek tükrében a magyarok és románok közötti politikai harcot csak testvérviszályként jellemezte, hiszen „a mindkét népet leginkább megsemmisítéssel fenyegető orosz veszély idején most és a jövőben a közös létérdekek sorskötelékei egybeforasztyák őket. [...] Semmi sem ingathatja meg azonban hitünket, hogy éppen Románia jövője érdekében nem a Habsburg-monarchia megsemmisítése, hanem annak hatalmas megerősödése és a királyságnak hozzá való szoros csatlakozása volna fontos. Mert Románia, ha nincs hátában ez az erős monarchia, nem volna képes elkerülni a sorsot, hogy örökre ki legyen szolgáltatva Oroszország kényének-kedvének és önkényének” – írta 1916. szeptember 15-én az *Österreichische Rundschau* hasábjain.²¹

1918 őszén, a Monarchia felbomlásának heteiben a megreformált, föderalizált birodalom vagy a Bécstől függő, de autonóm Erdély alternatívájával szemben az erdélyi románok elképzelései között egyre határozottabban körvonalazódott a Romániával való egyesülés lehetősége. Ez már nem a homályos, távoli és bizonytalan jövő részét képezte, hanem egyre többen gondolták úgy, hogy ez a lehetőség karnyújtásnyi távolságra került. Ekkor már Vaida Voevod is a korábbiakhoz képest radikálisan eltérő álláspontot képviselt, és Erdély Romániához való csatolásáért küzdött. A magyar par-

¹⁸ Vajda Sándor román nemzetiségi képviselőnek a román nemzetiségi sajtóban is közölt karlsbadi interjúja a bukaresti *Adevărul* munkatársa részére, In: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában VII. (1914–1916)*, KEMÉNY G. Gábor gyűjtését kiegészítette és jegyzetekkel ellátta: SZARKA László – SZÁSZ Zoltán, MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1999, 37. p. (6/E. irat).

¹⁹ MAIOR: *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles...*, 9., 61–62., 77–78. p. Az erdélyi román vezetők háborúval kapcsolatos dilemmáiról L.: BOIA, Lucian: „Germanofilii”. *Elita intelectuală românească în anii primului război mondial*, Editura Humanitas, București, 2009, 71–80. p.; UÓ.: *Vesztesek és győztesek. Az első világháború újraértelmezése*, Cser Kiadó, Budapest, 2014, 75–81. p.

²⁰ MAIOR: *Alexandru Vaida Voevod. Putere și defăimare...*, 75. p.

²¹ Vajda-Voevod Sándor o. gy. képviselő cikke a monarchia románjainak Románia hadba lépésével kapcsolatos álláspontjáról, In: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon...*, VII., 683–684. p. (105/C. irat). Egy néhány nappal korábbi, hasonló hangvételű cikkéről L.: L. BALOGH Béni: 1916 – a fordulat éve. Románia hadba lépése és az erdélyi románság, *Pro Minoritate*, 2016. tél, 18–25. p., 18. p.

lamentben 1918. október 18-án elmondott híres beszéde során felolvasta a Román Nemzeti Párt (RNP) végrehajtó bizottsága, az ún. komité által október 12-én Nagyváradon megfogalmazott nyilatkozatot.²² Ez a wilsoni elvek alapján önrendelkezési jogot követelt a magyarországi és erdélyi román nemzet számára, továbbá kétségbe vonta a magyar kormány és a magyar parlament jogát, hogy a román nemzet nevében szóljon. Leszögezte, hogy a románok képviselőit a jövőben kizárólag a román nemzetgyűlés, illetve annak létrejöttéig az RNP végrehajtó bizottsága jogosult.²³ Nyilatkozata román és magyar oldalon egyaránt nagy visszhangot keltett. Ion G. Duca, a vasgárdisták által 1933-ban meggyilkolt miniszterelnök visszaemlékezései szerint, amikor Ion I. C. Brătianu, a romániai Nemzeti Liberális Párt elnöke Iași-ban, egy magánházban tartott összejövetelen hangosan felolvasta politikai híveinek Vaida Voevod nyilatkozatát, „mindenki sírt a meghatódottságtól és az örömtől”.²⁴ Az egyszerű román újságolvasók körében is – amint azt Jakabffy Elemér lugosi tapasztalatai alapján feljegyezte – „mélységes hatást váltott ki a lelkekben”, a magyarok között pedig (Márki Sándor kolozsvári történész-professzor szavaival) „mindenféle találgatás” kezdődött Erdély jövőbeli hovatartozását illetően.²⁵

Ugyanaznap, tehát október 18-án este a jövőbeli magyar miniszterelnök, Károlyi Mihály kérésére az erdélyi román vezetők egy kisebb csoportja – köztük Vaida Voevod is – találkozott Károlyival és annak három bizalmasával, akik között ott volt Jászi Oszkár is. Károlyi többek között arra volt kíváncsi, hogy egy esetleges népszavazás során az erdélyi románok a Magyarország keretei között való megmaradás mellett szavaznának-e. Vaida Voevod több mint 15 évvel későbbi visszaemlékezése szerint a négytagú küldöttség válasza egyértelműen az volt, hogy a román szavazók majdnem egyhangúlag a Romániával való egyesülést támogatnák.²⁶

Vaida Voevodot bevásztották az 1918. október 30-án, Budapesten megalakult magyarországi és erdélyi Központi Román Nemzeti Tanács tagjai közé. A testület, amely az erdélyi románok egyedüli képviselőjének kiáltot-

²² A dokumentum megszületéséről és a magyar parlamentben való felolvasásáról az emlékiratai első kötetében olvashatunk. E rövid részlet magyar fordításban is megjelent: KUNT Gergely – L. BALOGH Béni – SCHMIDT Anikó: *Trianon arcai. Naplók, visszaemlékezések, levelek*, Libri Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018, 258–271. p.

²³ Beszédét L.: *Képviselőházi Napló*, 1910. XLI. kötet, 314–318. p.

²⁴ DUCA, I. G.: *Amintiri politice*, III., Jon Dumitru-Verlag, München, 1982, 140. p.

²⁵ ROMSICS Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947*, Helikon Kiadó, Budapest, 2018, 89. p.

²⁶ VAIDA-VOEVOD, A., Dr.: *Din vremuri grele, Transilvania*, 1934/1., 13–16. p.; Részlet Vajda-Vojvoda emlékirataiból, *Magyarország* [a lapszám megjelenési dátuma beazonosíthatatlan], Magyar Nemzeti Levéltár [a továbbiakban: MNL OL], Lapkivágatok országok szerint csoportosítva (K 609), 91. csomag, 7. dosszié, V. 45., 8. p. Vö. MAIOR: *Alexandru Vaida Voevod. Putere și defăimare...*, 100. p.; SZÁSZ Zoltán: *Az erdélyi román polgárság szerepéről 1918 őszén, Századok*, 1972/2., 312–313. p.; RAFFAY Ernő: *Erdély 1918–1919-ben. Tanulmányok*, JATE Kiadó, Szeged, 1987, 66–69. p.

ta ki magát, egyelőre nem tett közzé elszakadási nyilatkozatot, azt azonban hangsúlyozta, hogy „a népek teljes önrendelkezési elvének alapján áll”, és a „román mint szabad nemzet akar a világ minden szabad nemzetével szövetségben”.²⁷ Vaida Voevod szoros kapcsolatban állt a Bukarest német megszállása miatt ideiglenesen Iași-ban székelő román kormánnyal. November 10-én öttagú delegáció vitte Iași-ba a levelét, amelyben a román csapatok erdélyi bevonulását sürgette „a bolsevizmus megállításáért”.²⁸ A Központi Román Nemzeti Tanács tagjainak többségétől eltérően, kezdetben úgy gondolta, hogy az Erdély Romániával való egyesüléséről határozó gyulafehérvári nagygyűlést csak a román hadsereg megérkezését követően lenne szabad összehívni, de végül elfogadta a többségi ellenvéleményt.²⁹ A román vezetők 1918. november 30-án, tehát a nagygyűlést megelőző napon, Gyulafehérváron tartott megbeszélésén azt az álláspontot képviselte, hogy az egyesülést kimondó határozati javaslat tervezetéből ki kell húzni az Erdély autonómiájára vonatkozó passzust. Arra az ellenvetésre, hogy „a regáti parvenük” ebben az esetben az erdélyiek kárára lehetnek, magabiztosan kijelentette: a besszarábiaiak, a bukovinaiak és az erdélyiek olyan nagy többséget képeznek, hogy a regátiak nem hagyhatják figyelmen kívül a véleményüket. Attól tartott, túl „radikális” lesz a tervezet,³⁰ és hogy a párizsi békekonferencián az autonómia támogatásának kérdését Románia ellen fordíthatják majd.³¹ Mindez szöges ellentétben állt korábbi föderalista, Nagy-Ausztria-párti nézeteivel, de nem egyezett az Erdély Románián belüli autonómiáját követelő román szociáldemokraták, valamint néhány polgári politikustársa elképzelésével sem.³² Erdély ideiglenes kormányában, a Iuliu Maniu által vezetett, 15 tagú Kormányzótanácsban (*Consiliul Dirigent*) a külügyi és sajtóosztályt vezette. Tagja volt a küldöttségnek, amely Bukarestben átadta Ferdinánd ki-

²⁷ ROMSICS: *i.m.*, 91. p.

²⁸ MAIOR: *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles...*, 79. p.; CONSTANTINESCU, Miron: Actul unirii. 1 decembrie 1918, In: CONSTANTINESCU, Miron – PASCU, Ștefan (red.): *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, 386. p.

²⁹ MAIOR: *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles...*, 80. p. A román hadsereg első egységei november 13-án már átlépték a Kárpátokat, de Gyulafehérvárra csak december 18-án érkeztek meg.

³⁰ SIGMIREAN, Cornel: Elita românilor din Transilvania la 1918: educație, proiecte și opțiuni politice, In: *Anuarul Institutului de Istorie „G. Baritiu” – Supliment. Elites of the Modern Period in the Romanian Historical Research (18th Century to 1948)*, ed. Iosif Marin BALOG – Vlad POPOVICI, LV – 2016, 193–194. p., <<http://www.historica-cluj.ro/menu/Supliment2016.php>> (letöltve: 2018. 08. 21.).

³¹ CONSTANTINESCU: *i.m.*, 402. p.

³² Vö. SZÁSZ Zoltán: Forradalmak és nemzeti mozgalmak a monarchia összeomlása után (1918–1919), In: Uő. (szerk.): *Erdély története III., 1830-tól napjainkig*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 1715–1716. p.; MIKÓ Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*, Studium [Reprint], Budapest, 1941, 9–10. p.

rállyan az „egyesülésről” szóló határozatot. Tárca nélküli miniszterként helyet kapott a román kormányban is.

A párizsi békekonferencián

Az első világháborút lezáró, 1919 januárjában megnyílt párizsi békekonferencián – amelyen a „magyar” béke, így Erdély kérdése is csak ötöd-hatodrangú volt – a győztes államnak számító Románia kezdettől fogva aktívan képviselhette magát, ellentétben a vesztes Magyarországgal, amely egy évvel később, 1920 januárjában küldhette el képviselőit, akkor is csak a békefeltételek átvétele végett. A Ion I. C. Brătianu miniszterelnök által vezetett román küldöttség maximális területi követeléseket terjesztett elő Párizsban: az 1916-os bukaresti titkos szerződés alapján egész Erdélyt, Máramarost, a Partiumot, valamint a Tiszántúl keleti szegélyét követelte, nagyjából a Debrecen–Szeged vonalig. Ezenkívül igényt tartott az egész Bánságra, Bukovinára, valamint Besszarábiára. Határozottan ellenezte a győztes nagyhatalmak, elsősorban Woodrow Wilson amerikai elnök által szorgalmazott kisebbségvédelmi szerződés megkötését, amelynek előírásait Románia szuverenitása megsértésének tartotta. Mivel sem a területi kérdésekben, sem a kisebbségvédelem ügyében nem alakult ki egyetértés közte és a nagyhatalmak képviselői között, 1919. július első napjaiban hazautazott. Távolléte idejére első számú helyettesét, Nicolae Mișut, Románia londoni követét bízta meg a küldöttség vezetésével.³³

Alexandru Vaida Voevod a Kormányzótanács küldöttjeként, Erdélyt képviselve 1919. február elején csatlakozott a Párizsban tartózkodó román küldöttséghez. Befolyásos támogatók szerzése érdekében hét társával együtt májusban belépett az Ernest Renan szabadkőműves-páholyba, hogy az ily módon kialakított kapcsolatait a román ügy szolgálatába állítsa.³⁴ 1919 őszén tért vissza Romániába. A novemberi parlamenti választásokat követően a képvi-

³³ BOTORAN, Constantin – CALAFETEANU, Ion – CAMPUS, Eliza – MOISUC, Viorica: *România și Conferința de Pace de la Paris. Triumful principiului naționalităților*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, 360. p. Brătianu rossz benyomást keltett a békekonferencián: elutasította a kompromisszumot, kijött a sodrából, és duzzogott, amikor a meghallgatások során túlságosan részletekbe menően kérdezték. L.: MACMILLAN, Margaret: *Béketeremtők. Az 1919-es párizsi békekonferencia*, Gabo Kiado, Budapest, 2005, 177. p. Brătianu párizsi szereplését kritikusan, Vaida Voevodét viszont pozitívan értékeli TILEA, V. V.: *A acțiunea diplomatică a României, nov. 1919 – mart. 1920*, Tipografia Poporului, Sibiu, 1925. Tileával is vitázva, apologetikusan tárgyalja apja 1919-es szerepét BRĂTIANU, Gheorghe I.: *A acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu*, Editura „Cartea Românească”, București, 1939. Brătianuról L. még: JANCȘO Benedek: Brătianu Ionel, In: Uő.: *Válogatott írások*, Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2015, 105–116. p.

³⁴ ROMSICS: *i.m.*, 216. p.

selőház elnökévé választották, majd néhány nap múlva, 1919. december 1-jei hatállyal I. Ferdinánd király miniszterelnökké nevezte ki. A békekonferenciára visszautazva, a román küldöttség vezetőjeként képviselte országát. Ebben az időszakban elsősorban a Nagy-Britanniához fűződő kapcsolatok javításáért munkálkodott. 1920. január 28. és február 3. között Londonban tárgyalt, majd háromhetes párizsi tartózkodás után, február végén újból visszatért a brit fővárosba, ahol a békekonferencia folytatódott. Itt érte a váratlan hír, hogy távollétében I. Ferdinánd király – Brătianu cselszövése következtében – leváltotta a miniszterelnöki tisztségből, és Alexandru Averescu marsallt nevezte ki a helyébe. A méltatlan eljárás nem tett jót Románia nemzetközi hírnevének,³⁵ és fokozta Vaida Voevod kiábrándulását a román politikai életből.³⁶

1919-ben mintha megmámorosodott volna a román nemzetépítés hirtelen bekövetkezett, váratlanul nagy sikereitől, és elragadta a területszerzési hév.³⁷ Visszaemlékezéseiben nem említi ugyan, de 1919 májusában az volt az elképzelése, hogy meg kell győzni a tiszántúli magyarokat: jobb lesz a sorsuk, ha Romániához csatlakoznak, mivel csökkenni fog az adójuk, és külön parlamenttel rendelkeznek majd.³⁸ Budapest román megszállását követően,³⁹ 1919. szeptember végén ismét azt szorgalmazta Iuliu Maniunak Párizsból írott levelében, hogy a román határ és a Tisza folyó között élő magyarok soraiban „provokáljanak ki egy erős áramlatot”, amely kérni fogja a békekonferenciától a terület Romániához való csatlakozását, autonóm tartományként.⁴⁰ E cél érdekében a békéscsabai szlovákokat is mozgósítani kívánta. Területi elképzeléseit úgy összegezte, hogy az 1916-os bukaresti titkos szerződésben rögzített román határvonalhoz ragaszkodik. Ez a szerződés, mint írta, „teljes mértékben kielégíti a mi nemzeti követeléseinket”.⁴¹

³⁵ ARGETOIANU, Constantin: *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, volumul al VI-lea, partea a VI-a (1919–1922), Editura Machiavelli, București, 1996, 114. p.

³⁶ A bukaresti parlamentbe 1919 végén bekerült erdélyi román képviselőket „összezavarták” a Regátban uralkodó kaotikus politikai viszonyok, a Brătianu által vezetett Nemzeti Liberális Párt nyílt érdekpoltizálása. A többiekkel együtt Vaida Voevod is hirtelen úgy érezte, mintha „bolondokházában” lenne. A magyar grófok grandomániája – írta visszaemlékezéseiben – azokban a napokban demokratikusabb volt a bukaresti politikai parvenük viselkedésénél. VAIDA VOEVOD: *Memorii*, II., 15. p. Idézi L. BALOGH: *Alexandru Vaida-Voevod és a magyar-román együttélés*, 71. p.

³⁷ L. BALOGH: *Alexandru Vaida-Voevod és a magyar-román együttélés*, 66. p.

³⁸ Arh. N.I.C., fond Vaida-Voevod, Alexandru, dos. 59, f. 5.

³⁹ A román bevonulásról L. például PRITZ Pál: *Kun Béla után – Horthy Miklós előtt. Magyarország és az antant 1919 nyarán*, <http://www.grotius.hu/doc/pub/CHQCVG/2010_126_pritz_pal_kun_bela.pdf> (letöltve: 2018. 08. 21.). A román csapatok garázdálkodásairól BÖDÖK Gergely: *Vörös és fehér – Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919–1921, Kommentár*, 2011/3., 22–23. p.

⁴⁰ Arh. N.I.C., fond Vaida-Voevod, Alexandru, dos. 96, f. 20.

⁴¹ Arh. N.I.C., fond Vaida-Voevod, Alexandru, dos. 39, f. 8. A szerződést ismerteti ORMOS Mária: *Padovától Trianonig, 1918–1920*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984, 14–15. p.

Álláspontja egyezett Ion I. C. Brătianu nézeteivel, nem véletlenül tekintettek rá úgy Párizsban, mint a román miniszterelnök emberére.⁴² Brătianu, mint már említettem, az egész Bánság birtoklásáért harcolt, és Románia területét a Dnyesztertől a Tiszáig képzelte el, a „Duna természetes, integrális határán belül”.⁴³ „Mértékletességének” egyetlen bizonyossága az volt, hogy hajlandó lett volna lemondani Debrecen városáról.⁴⁴ Vaida Voevod ekkor még feltétlen híve, sőt csodálója volt a befolyásos kormányfőnek. Párizsból írt levelei egyértelműen erről tanúskodnak. „Hiába keresnek jobb embert az ügynek [a románok nemzeti ügyének], nem találnék. Ő a [leg]megfelelőbb személy.” „Türelemmel, lassan, remélem, hogy mindinkább meghódítom a szívét” – írta Brătianuról Maniunak 1919. április 10-én.⁴⁵ Emlékirataiban viszont már hűvösebb és távolságtartóbb hangnemet ütött meg vele szemben. A békekonferencia kapcsán saját „másodhegedúsi” szerepét emlegette, Brătianu taktikáját pedig vakmerőnek nevezte. Visszavetítve későbbi, kritikusabb álláspontját a békekonferencia idejére – valótlant állítva – azt írta: (1919-ben) úgy ítélte meg, hogy területi követeléseivel Brătianu túlfeszítette a húrt.⁴⁶

Magyarországgal szemben a *machiavellista* módszerek követésének szükségességét vallotta. „Az én véleményem az – írta Maniunak 1919. április 28-án –, hogy a magyar bolsevizmus számunkra nagy szolgálatot tehet, feltéve, ha bátran ki tudjuk használni. [...] Amíg a Tiszán túl és Budapesten Kun [Béla] az úr [...], arra kellene törekednünk, hogy megmutassuk az általunk követelt területeken túli magyaroknak, hogy az egyetlen menekvés számukra a Nagy-Romániához való csatlakozás lenne.”⁴⁷ A szegedi ellenforradalmi kormány közeledési szándékát „átverésnek” nevezte, és időhúzó taktikát javasolt: a „szegediek” reményeinek ébrentartását, bármiféle elkötelezettség nélkül. „Először meg kell hódítani Budapestet, azaz Magyarországot, aztán le kell fegyverezni és segíteni kell egy új kormány megalakításában, amely olyan emberekből állna, akik megbékélnének az új helyzettel és valódi demokraták lennének” – magyarázta olasz kollégájának 1919 júliusában.⁴⁸ „Valódi demokrata” kormánynak azt tartotta volna, amely lemond a Bánságról és Békéscsabáról, valamint dualista államszövetségre lép Romániával.⁴⁹ Utóbbi ötletét nem fejtette ki részletesen. A dualizmus minden bizonnyal Románia számára lett volna előnyös, mivel sem a jó szót, sem az ígéreteket, sem a

⁴² MAIOR: *Alexandru Vaida Voevod. Putere și defăimare...*, 118. p.

⁴³ Arh. N.I.C., fond Vaida-Voevod, Alexandru, dos. 39, f. 2.

⁴⁴ ORMOS: *i.m.*, 157. p.

⁴⁵ Arh. N.I.C., fond Vaida-Voevod, Alexandru, dos. 50, f. 4.

⁴⁶ VAIDA VOEVOD: *Memorii*, II., 122–123. p. Vö. KOSZTA: *i.m.*, 190. p.

⁴⁷ Idézi RÖMSICS: *i.m.*, 240. p.

⁴⁸ Arh. N.I.C., fond Vaida-Voevod, Alexandru, dos. 78, f. 10.; vö. KOSZTA: *i.m.*, 108. p.

⁴⁹ Arh. N.I.C., fond Vaida-Voevod, Alexandru, dos. 60, f. 10.; vö. KOSZTA: *i.m.*, 88. p.

pénzt nem sajnálta volna megvalósítása érdekében. Határozottan elvetette azonban – megtagadva ezzel korábbi föderalisztikus elkötelezettségét – az újra és újra felröppenő dunai konföderáció gondolatát, amelyet az új román állam szempontjából károsnak tartott.⁵⁰

1919 elején a román csapatok Tiszáig történő előrenyomulását szorgalmazta, Kun Béla hatalomra kerülése után pedig – amint ezt emlékirataiban is említi – a Tisza vonalának átlépését,⁵¹ Budapest elfoglalását. A magyar fővárosba való bevonulás napján, augusztus 4-én kelt levelében Románia pillanatnyi érdekeinek nyers érvényesítése mellett érvelt, tömény cinizmussal. „Használjátok ki a lehetőséget, és küldjetez gyorsan az országba mindent, amit el lehet vinni Magyarországról hadizsákmányként, különösen mozdonyokat, vagonokat, vasúti felszereléseket. Mondjátok, hogy a magyar hadsereg egész hadianyaga a Romániát megkínzó Mackensen hadseregének hadianyagából származik, így jog szerint és a háború törvényei alapján minket illet.”⁵²

Országá nemzetközi presztízsének növelése céljából – és a Romániára nehezedő nemzetközi nyomás következtében – ugyanakkor kiállt a legteljesebb vallásszabadság és a felekezeti autonómia biztosítása mellett,⁵³ ami a kisebbségbe került magyarságnak is elemi érdeke volt. 1920 elején Londonban, Lloyd George brit miniszterelnöknek és angol felekezeti vezetőknek megígérte, hogy mindent elkövet a romániai vallási felekezetek védelme érdekében. Már ezt megelőzően, nem sokkal miniszterelnökké való kinevezése után – az újabb, immár sokadik nagyhatalmi ultimátum hatására is – kötelezettséget vállalt a Ion I. C. Brătianu által addig következetesen elutasított kisebbségi szerződés aláírására. Erre végül 1919. december 10-én került sor az osztrák és a bolgár békeszerződés aláírásával egyidejűleg.⁵⁴ A 8 *Órai Újság* bukaresti tudósítójának nyilatkozva így indokolta e lépését: „Nekünk szükségünk van arra, hogy mindazokat a hódításokat [!], amelyeket a világháborúba való beavatkozásunk eredményezett, egy *nemzetközi aktussal elismertessük*, és szükségünk van arra is, hogy tegnapi és mai szövetségeseinkkel [...] *a legbensőbb barátságban legyünk*.”⁵⁵ Attól tartott, hogy ha folytatja az intranszigens, azaz a „nem tárgyalunk, ellenállunk” jelszót hangoztató Brătianu obstrukciós politikáját, a nagyhatalmak a magyar–román határt

⁵⁰ MAIOR: *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles...*, 84. p.

⁵¹ VAIDA VOEVOD: *Memorii*, II., 230. p.

⁵² Arh. N.I.C., fond Vaida-Voevod, Alexandru, dos. 81, f. 8.

⁵³ Arh. N.I.C., fond Vaida-Voevod, Alexandru, dos. 120, f. 2.

⁵⁴ LEUȘTEAN, Lucian: *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon 1918–1920*, Editura Polirom, Iași, 2002, 139. p.

⁵⁵ Dr. Vajda-Vojvoda román miniszterelnök nyilatkozik Románia politikai programjáról, 8 *Órai Újság*, 1919. december 31. (MNL OL, Lapkivágatok decimális rendszerben (K 608), 83. csomó, 2. dosszié, 30. p.).

keletebbre húzzák meg, és a már korábban elfoglalt Besszarábiát sem ítélik oda Romániának.⁵⁶

*

A párizsi békekonferencia döntései nyomán – bár végül nem teljesült minden területi követelése – Románia geopolitikai helyzete megváltozott Európában, és kis országból közepes méretű állam lett. Területe több mint kétszeresére növekedett, és a lakossága is majdnem megduplázódott, ugyanakkor soknemzetiségű országgá vált. Az 1916 őszen elszenvedett katasztrofális katonai vereség és az 1918 tavaszán megkötött kényszerű béke ellenére elmondható, hogy az első világháborúban – Lucian Boia szavaival – a történelem végül mindenben a románok kezére játszott. Petre P. Carp konzervatív politikust ez annak idején arra készítette, hogy kijelentsé: Romániának olyan szerencséje van, hogy már nincs is szüksége az ország sorsát intéző kompetens politikusra.⁵⁷ Ez természetesen túlzó kijelentés volt, hiszen Nagy-Románia minden bizonnyal nem valósulhatott volna meg olyan nagy kaliberű, tehetséges politikusok nélkül, mint a regáti Ion I. C. Brătianu vagy az erdélyi Iuliu Maniu és Alexandru Vaida Voevod.

Nagyon sok honfitársával ellentétben, akik elégedetlenek voltak a Párizsban hozott nagyhatalmi döntésekkel, Vaida Voevod 1919. december 16-án, a román képviselőházban elmondott miniszterelnöki beszédében mérsékletre intett. Kijelentette, a békekonferencia valóban nem teljesítette az összes román várakozást, de ez nem rosszindulat, hanem annak következménye, hogy számos, egymásnak ellentmondó érdeket kellett kibékíteni, és ez kompromisszumokat követelt. „Nyílt sebnek” nevezte ugyan, hogy a Bánság területén Jugoszláviával kellett osztozni, továbbá Máramaros térségét sem kapta meg teljes egészében Románia, de figyelmeztetett: a fájdalom senkit ne vakítson el, senki „ne felejtse el, mit nyertünk, sőt pont a nyereség nagyságának kell megerősítenie reményeinket, hogy megtaláljuk majd a gyógyírt a nyitva maradt sebre”.⁵⁸

Habár Nagy-Románia egyik megvalósítója volt, Vaida Voevodban mindvégig élt egyfajta nosztalgia a Habsburg-birodalom, és általában a közép-európai térség civilizációja iránt. Ez persze nem azt jelenti, hogy visszakívánta volna a magyar uralmat, még akkor sem, ha impulzív természetéből kifolyólag gyakran tett provokatív, sarkos megállapításokat. „A régi Romániával való egyesülésünknek – fakadt ki 1921-ben Raymund Netzhammer bukaresti

⁵⁶ ROMSICS: *i.m.*, 267–268. p.

⁵⁷ BOIA: *Vesztesek és győztesek*, 64–65. p.

⁵⁸ Cuvântul lui Al. Vaida-Voevod, președintele al Consiliului de Miniștri și ministrul Afacerilor Străine, 16 decembrie 1919, In: SBĂRNĂ, Gheorghe (ed.): *Marea Unire în Parlamentul României*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2017 (ediția a II-a revăzută și adăugită), 38. p.

katolikus püspök előtt – semmiképpen sem az volt a célja, hogy mi, odaátról, a nyugat-európai kultúránkkal, olyanokká váljunk, mint az itteniek [...]. Mi, erdélyi politikusok az iskoláinkat egy 52 millió lakosú országban jártuk ki, és nem egy 7 millió lakosú balkáni államban.”⁵⁹

⁵⁹ NETZHAMMER, Raymund: *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, II, Editura Academiei Române, București, 2005, 1062. p.; idézi L. BALOGH: *Alexandru Vaida-Voevod és a magyar-román együttélés*, 71. p.